

NOVÁKY ERZSÉBET

NEGYVEN ÉVES A MAGYAR JÖVŐKUTATÁS

A magyar jövőkutatás intézményesült fennállásának és egyetemi szintű oktatásának 40 éves évfordulóját ünnepeltük 2008-ban. A Római Klub alapításával azonos évben, 1968 szeptemberében egyetemünk jogelődjén, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, a Népgazdaság Tervezése Tanszéken Dr. Kovács Géza, tanszékvezető egyetemi tanár által a jövőkutatás témakörében meghirdetett, kutatászemináriumként működő szakszeminárium tekinthető az első meghatározó lépésnek a hazai jövőkutatás és annak oktatása terén. A sok tekintetben újszerű vállalkozásnak (ami adódott a jövőkutatás mint sajátos ismerethalmaz és mint tudományterület újszerűségéből, valamint a kutatás és az oktatás sajátos szerves egységéből, azaz: az oktatómunkához kapcsolódó tudományos kutatásban partnerségi alapon egyetemi hallgatók is részt vettek) különösen erős volt akkor a kisugárzó hatása. Ez ösztönözte leginkább, volt hallgatóin keresztül is, a jövőkutatás további kutatóhelyeken, egyetemeken való megjelenését és művelését. Ez az oka annak is, hogy a hazai jövőkutatók és a külföldi jövőkutatási műhelyek is a Kovács Géza professzor által alapított kutatóhelyet tekintik a hazai jövőkutatás bölcsőjének.

1. A KEZDETEK ÉS AZ ELSŐ 30 ÉV

A kezdeti évek elméleti-módszertani eredményei tisztázták a jövőkutatás tudományterületének helyét a tudományok rendszerében és viszonyát a tervezéshez. Kovács Géza a jövőkutatást a tervezés külső körékként értelmezte, amely jövőről szóló és jövővel kapcsolatos ismereteket közvetít a tervezés számára. A tervezés során jól definiált kritériumrendszer alapján választunk a lehetséges jövőváltozatok közül, és ez a tervcselekvési programként értelmezhető. A jövőkutatás ily módon segítette a távlati tervezési munkát, a makroszintű, az ágazati és a regionális koncepciók megalapozását.

A magyar jövőkutatás első 30 évében két komplex jövőkép készült hazánk társadalmára-gazdaságára vonatkozóan Kovács Géza vezetésével [Kovács 1970; Kovács 1979]. Az első az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején készült és az ezredfordulóra nézett előre, a második a társadalmi szükségletek körében vizsgálódott, 2020-ig előretekintve. Mindkét jövőkép lényegi változást javasolt. Az első követelményként fogalmazta meg a termelés eszközigenységének, az állóeszközök és a felhalmozás hatékonyságának jelentős javítását, s a gazdasági struktúra erőteljes átalakítását és modernizációját az ezredfordulóig. A második vizsgálat következtetése az volt, hogy a tudományosan megalapozott növekvő szükségletek 2020-ig nem elégíthetők ki az ipari társadalom talaján, csak a tudományintenzív termelés- és szolgáltatásfejlesztés létrejötté révén.

A két konferenciabeszámolót Veigl Helga doktorandusz készítette. Ezért köszönetemet fejezem ki.

A magyar jövőkutatás hazai tudományos elismerése viszonylag korán elkövetkezett: a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályán belül 1976-ban megalakult a Jövőkutató Bizottság és a nagyobb egyetemek mindegyikén megkezdődött a jövővel való tudományos foglalkozás. A nemzetközi elismertséget mindenekelőtt a World Futures Studies Federation részéről megnyilvánuló érdeklődés és kapcsolatépítés jelentette, a KGST-ben folyó közös és kétoldalú kapcsolatok mellett.

2. AZ ELMÚLT 10 ÉV

Az elmúlt 10 év új helyzetbe hozta a jövőkutatást. Az óriási társadalmi, gazdasági és politikai változások (a globalizáció terjedése, a multikulturalizmus problémáinak erősödése, a nemzetközi terrorizmus megjelenése, a globális pénzügyi válság, az emberi tényezőkre is visszavezethető természeti katasztrófák) jelentős változásokat idéztek elő a világban, amelyeknek csak egy része volt előre látható. A változások teremtette új helyzetben megtörttek a korábbi trendek, megnőtt a bizonytalanság, fokozódott az instabilitás, új, váratlan események bukkantak fel, igen gyakran a felelőtlen emberi cselekedetek, tevékenységek következtében. Ennek tudományos leképezése volt, hogy a jövőkutatás nagy figyelmet fordított a jelenben alig érzékelhető, de a jövő szempontjából jelentős, meghatározó jelekre, és a laikusok, a nem szakértők jövőhöz való viszonyára, attitűdjeire is. Ez a helyzet nemcsak azt erősítette meg, hogy megújult a jövőkutatás módszertana, hanem azt is, hogy a komplex jövőkép-vizsgálatok tudatosan támaszkodtak a gazdagodó jövőkutatási módszertani elvekre.

A változások rámutattak arra, hogy jövő nem a múlt és a jelen többé-kevésbé változatlan folytatása, hanem a változásokkal tarkított jelen olyan újfajta következménye, amelynek létrejöttében egyre nagyobb szerepet kap az ember – a gyakran csak rövid távon gondolkodó és a cselekedeteit nem eléggé komplexen átgondoló ember. Egyre többen felismerik, hogy a jövő nem is lehet a múlt-jelen tendenciájának folytatása, mert azt a jövőre vonatkozó várakozások is befolyásolják. Felismerhetővé vált az is, hogy a jövő nem néhány ember, néhány multinacionális vállalat vagy néhány ország társadalmi-politikai cselekedeteinek színtere, hanem az a közösségi cselekedetek, tettek következményeként alakul. Éppen ez az oka annak, hogy jelentősen megnőtt a jövő iránti felelősség, szakértők és nem szakértők körében egyaránt.

Az új kérdésekre új típusú válaszok szükségesek, mert megváltozott a jövőhöz való viszonyunk (közvetlenebbé és több rétegűvé vált), megváltoztak a jövőkutatás aktorai (bővült a jövővel foglalkozók köre), és fokozódott a jövő megismerésével szemben megfogalmazott igény (a jövőt dinamikájában és megújulásában akarjuk megismerni). A jövőkutatás ezért megújította metodológiáját és az alkalmazható módszereket. *E megújulás lényege abban összegezhető, hogy a jövőkutatás egyszerre értelmezte a folyamatok dinamikáját és megváltoztathatóságát (beleértve a tartós tendenciák megtörésének lehetőségét és a kis változások nagy társadalmi hatását), valamint a társadalom szereplőinek a jövő alakítására irányuló törekvéseit, értelmezve és keresve a jövőformáló erőket.*

2.1. TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Az elmúlt 10 évben – más tudományterületekhez hasonlóan – a jövőkutatásban is karakterisztikusan megjelentek *paradigmák*, a pozitivista jövőkutatás mellett az evolúciós és a kritikai paradigmák [Hideg 2002], jelezve a különböző megközelítések lehetőségét. Korunk jövőkutatása gazdagodott a *jövőorientáltság* [Hideg–Nováky 2008], a *participativitás* [Nováky 2004], a *cselekvésorientáltság* és *kreativitás* [Nováky 2006], valamint a *komplex felelősség* [Nováky 2007] kérdéskörével. Megőrizte két korábbi alapvető metodológiai elvének – a komplexitásnak és az alternativitásnak – a fontosságát.

A jövőkutatásban megjelenő *módszertani változások* közül a következőket emeljük ki [Gáspár–Nováky 2002]:

1. csökkent a statisztikus valószínűség jelentősége, megnövekedett a szubjektív valószínűség és a szubjektív értékelés fontossága;
2. instabil viszonyok között nincsen lehetőség kitüntetett valószínűségi értékkel bíró jövőváltozat (azaz predikció) készítésére, hanem sok, többé-kevésbé azonos valószínűséggel bíró jövőváltozat feltárására van mód;
3. a hirtelen és a kis valószínűségű változások a korábbitól eltérő jövőket hozhatnak létre, és a jövőre vonatkozó várakozások is különböző jövőket preferálhatnak;
4. a múltból kibontható alternatív jövőlehetőségek és a jövőre vonatkozó várakozások, elvárások egymástól lényegesen eltérő jövőalternatíváknak adhatnak hasonló bekövetkezési esélyeket;
5. megnövekedett a társadalom jövőformáló ereje, amely az objektív tendenciák által meghatározott mozgástartományon belül előidézhetheti és megvalósíthatja a változást.

A változások a jövőkutatás módszertanát érintően két markáns jelenségre hívják fel a figyelmet. Az egyik a laikus egyén szerepének növekedése, a másik az alig érzékelhető jelenségekből fakadó jelentős változások létrejötte.

A laikus egyén szerepének növekedéséhez (ami előtérbe hozta a participatív jövőkutatást), szorosan társul a tevékenység-, illetve a cselekvésorientáltság jelensége. A laikus egyének és a társadalmi csoportok részéről mind erőteljesebben jelennek meg a jövő megváltoztatására irányuló igények, és ezek mind változatosabb cselekvési terekben jelennek meg. A sokféle egyéni és csoporttevékenység összegzéseként létrejövő kollektív felelősség (illetve felelőtlenség) jelentős hatással van a jövő alakulására. A jövő iránti felelősség ezért nemcsak a jövőkutatók, hanem a laikusok felelősségét is hangsúlyossá teszi. E kérdéskörök napjainkra egységes módszertani problémává álltak össze, ezért tartjuk lehetségesnek a tudományos jövőkutatáshoz kapcsolódóan külön vizsgálni a laikusok szerepét és részvételét a jövő formálásában. A jövőformáló erő kiszélesedett, a laikus egyén a cselekedeteivel teret adhat kedvező előrejelzési változatok megvalósulásának, illetve a „nem tetteivel” a legkívánatosabb előrejelzést is megghiúsíthatja. Ebben jelentős szerepet játszhat az egyének konstruktívan, illetve destruktívan agresszív magatartása [Kappéter 2007].

Az alig érzékelhető jelenségekből fakadó jelentős változások létrejötte a folyamatok kaotikus viselkedésének vizsgálatára, és az ún. gyenge jelek [Veigl 2007] kutatásának fontosságára hívta fel a figyelmet.

A jövőkutatás metodológiájában bekövetkezett változások előtérbe helyezték a participatív eljárásokat [Nováky 2004], az ágens modelleket [Vág, 2005], az evolúciós modelleket [Hideg szerk. 2001], a konjunktúra- és piackutatás statisztikai eszközeit [Hoós 2003; Sipos 2005], a mesterséges neurális hálók módszerét [Kristóf 2002a] és a scenárió módszert [Kristóf 2002b; Tóth 2003].

Az instabil helyzet megerősítette a jövőkutatók távlatokban való gondolkodásának szemléletét, az egyidejűleg több oldalról közelítő *komplexitást* (beleértve a gyenge jelek figyelembevételét is), a *participativitást* (a laikusok, az érintettek és a szakértők együttműködését), a hatáselemzések készítésének fontosságát, a felelős jövőorientált gondolkodásmódot és az *alternatív szemléletet*. Ezeknek a – különösen a kiemelt – jövőkutatási metodológiai elveknek az alkalmazása nemcsak azért szükséges, hogy a tudósok jobban megértsék az instabil helyzeteket, hanem azért is, hogy a jövő körvonalazása és tervezése közelebb kerüljön a laikusokhoz, a nem szakértőkhöz, hogy olyan jövőváltoztatásokat készítsenek együtt, amelyeket az adott helyen érdekelt szélesebb lakossági rétegek is elfogadhatónak ítélnék, és a tudósok is megvalósíthatónak tartanak.

A magyar jövőkutatás negyedik évtizedében kidolgozott *két komplex hazai jövőkép* a megújult jövőkutatás szellemében, a három alapvető módszertani elv alkalmazásával készült. Szemléletmódjuk alapvetően eltért az előző 30 évben készített jövőképektől.

Az ezredfordulókor készült *harmadik komplex jövőkép* [Nováky szerk. 2001], Magyarország új nagy távlatú, komplex jövőváltozatainak a 2020 utáni időszakra („a holnap utánra”) történő kidolgozásakor újfajta megközelítést érvényesítettünk, amely alapvető dilemmaként számolt azzal, hogy instabil viszonyok között lehetetlen felvázolni egyetlen, legvalószínűbb jövőváltozatot, és az erre épített jövőképet. Arra viszont lehetett törekedni, hogy az egyén és a társadalom számára kívánatos, valamint a gazdaság és a politika fejlődéséből kibontható lehetséges jövőváltozatok közötti kapcsolódásokat feltárva keressünk elfogadható (plauzibilis) jövőalternatívákat. Az elfogadható jövőalternatívák kidolgozásához a top→down és a bottom→up megközelítés kombinált alkalmazását választottuk, mert ennek keretében egybevezethetőek voltak a jövőlehetőségek és a jövővárakozások. Nem az optimális, a kívánatos jövőalternatívát kerestük, hanem az adott feltételek és elvárások talaján az elfogadhatóakat. Az elfogadhatóság kritériuma az volt, hogy a jövőváltozat biztosítson mozgásteret a társadalom és tagjai számára, azaz tegye lehetővé eltérő pályák (egyének esetében eltérő élet- és karrierpályák) kialakítását és az azokon való mozgást. A kidolgozott jövőváltozatok sokfélesége azt mutatta, hogy Magyarország társadalmi és gazdasági jövője nem volt eldöntve, tehát volt még lehetőség annak alakítására.

A lehetőségek és a várakozások oldaláról négy markáns komplex jövőalternatívát jelenítettünk meg, amelyek a megújulás és a változatlanság, valamint a stabilitás és az instabilitás alternatíváit állítják elénk. Az első a „Pató Pálos” („ej, ráérünk arra még”) gondolkodással jellemezhető, a második az „1848-as forradalmi ifjúság gondolkodásával” rokonítható, a harmadik az „elme a hajó” és végül a „mindent vagy semmit” gondolkodással jellemezhető a negyedik. A négy jövőalternatíva – a jövőváltozatokhoz hasonlóan – más-más társadalmi helyzetet ír le. A kedvező jövőalternatíva megvalósulásának sikere azon múlik, hogy az emberek felismerik-e, hogy mely társadalmi

és gazdasági folyamatokba tudnak beavatkozni, melyeket tudják alakítani, formálni, s melyek azok, amelyek fölött nincsen uralmuk.

E jövőkép-munkálatoknak két fontos tanulsága van. Az egyik: a folyamatok stabil, illetve instabil jellegének felismerése megóvhatja a társadalmat és az egyéneket attól, hogy felesleges energiákat fordítsanak a befolyásolhatatlan jelenségek megváltoztatására, elvonva a figyelmet és az erőt a megváltoztathatóról és a megváltoztatandóról. A másik: a magyar társadalom számára elfogadható jövőket a változó objektív feltételek és a megváltoztatott szubjektív tényezők mellett, azok körében kell keresni, törekedve a változások előnyeinek kihasználására.

A negyedik magyar komplex jövőkép Magyarország 2025-beli állapotát vázolta fel az MTA elnökének felkérésére 2007-ben, a IX. Osztály Jövőkutatói Bizottságának közreműködésével, különböző tudományterületek szakértőinek előrejelzéseire és nem szakértők véleményére támaszkodva. Alternatív forgatókönyvek és jövőalternatívák kidolgozásához [Nováky szerk. 2009] a három, ismert jövőkutatói módszertani elvet alkalmaztuk.

A komplexitás szellemében a hazánk jövőjét meghatározó változásokat két nagy területen kerestük. Az egyikbe azok tartoznak, amelyekre jelentős hatásunk van, amelyeket befolyásolni tudunk és/vagy akarunk. Ilyenek pl. a demográfiai folyamatok, az egészségügy és a táplálkozás, a testkultúra, a lelki betegségek, az oktatás, a fenntartható háztartások, a bűnözés-bűnüldözés, a társadalmi irányítás és közigazgatás, a települések fejlesztése területek. A másikba azok a területek sorolhatók, amelyekre alig van befolyásunk, de ahol a várható változások jelentős társadalmi, gazdasági és/vagy környezeti hatást gyakorolnak hazánk jövőjére. Ilyen pl. a globalizáció jelensége és a gazdaság számos folyamata. Ezekhez a folyamatokhoz alkalmazkodnunk kell. A kiválasztott területeken jövőkutatók és más tudományterületek képviselői – azaz: szakértők – jövőkutatói tanulmányokat készítettek, amelyekben 2025-ig kitekintve előrejelezték a várható változásokat, a negatív és a pozitív fejlődéstendenciákat. A tanulmányok fókuszában a társadalmi és a technikai/technológiai megújulás lehetőségeinek és határainak feltérképezése, és az esetleges veszélyek vagy csapdák bemutatása állt.

A participativitás elve szerint feltérképeztük a társadalmi megújulás egyéni lehetőségeit és módjait: a mai fiatalok, azaz a 2025-ös időszak döntéshozó pozícióba kerülő, meghatározó generációjának – azaz: nem szakértők – jövőről alkotott elgondolásait vizsgáltuk kérdőíves felméréssel. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a „millenniumi generáció” tagjai – akiknek életében a globalizáció, a digitalizáció és így a virtuális valóság meghatározó élmények – hogyan viszonyulnak a jövőhöz. Ennek megismeréséhez feltártuk, hogyan gondolkodnak a középiskolások és a felsőfokú oktatásban részt vevő egyetemista és főiskolás fiatalok a következő 18–20 évről. Milyen jövővárakozásaik, félelmek és reményeik vannak az élet különböző területein, mire számítanak mint a jövő munkavállalói, állampolgárai és mint a civil szféra tagjai, miként képzelik el személyes életüket, milyen lesz a családjuk, hány gyermeket terveznek, mit tesznek azért, hogy reményeik megvalósuljanak, és félelmek mérséklődjenek. Az 1000 középiskolás és 500 egyetemista és főiskolás mellett a nem szakértői vizsgálatok körébe nem jelentős számban bevontunk doktorjelölteket is. A nem szakértői vélekedések, azaz a nem szakértői félelmek és remények együttesen alkották a jövővárakozásokat, amelyekre építve dolgoztunk ki alternatív forgatókönyveket.

Kutatásunkban a *szakértői félelmek és remények* alkották a múlt-jelen-jövő komplex rendszer egyik pólusát, a félelmekben és reményekben megtestesülő *nem szakértői jövővárakozások* a másikat. Ez a két nagy terület együtt formálja, alakítja azt a *lehetőséget (cselekvési teret)*, amelyben változást és változtatást indukáló, illetve alkalmazkodást elősegítő döntéseinkkel befolyásolhatjuk hazánk jövőjét. A jövőről alkotott jövővárakozások módosító és húzóerőt gyakorolnak jelenünkre. Ebből az következik, hogy nem minden szakértői remény válhat valósággá, csak azok, amelyeket a jövővárakozásokat artikulálni képes társadalmi csoportok személyes döntéseikkel és cselekedeteikkel támogatni tudnak és akarnak. A szakértők által megfogalmazott félelmek is csak akkor valósulnának meg, ha a társadalom nem ismeri fel a megjelenített veszélyeket, és elkerüli, nem vállalja az adott probléma megoldását. E kétirányú megközelítés az alternativitásban ölt testet.

Az alternativitás elvének értelmében a komplex jövőalternatívákat két lépésben határoztuk meg:

1. az első lépésben a participatív jövőkutatás segítségével feltárt egyéni jövőattitűdökre és jövővárakozásokra építve *alternatív forgatókönyveket (szcenáriókat)* állítottunk össze;
2. a második lépésben az alternatív forgatókönyvekbe integráltuk a szakértői félelmeket és a reményeket. Megvizsgáltuk, hogy az egyes szakértői félelmek és remények megvalósulását mely alternatív forgatókönyvek támogatják, erősítik, illetve gyengítik. A szakértői és a nem szakértői félelmeket és reményeket ily módon *egy-másra vonatkoztattuk*. Ebben a folyamatban alakultak át a hangsúlyozottabban a jövővárakozásokra épített forgatókönyvek *komplex jövőalternatívákká*, azaz így kerültek egy-egy komplex rendszerbe a szakértők által feltárt jövőlehetőségek és a nem szakértők által megfogalmazott jövővárakozások.

Ha hazánk számára a fő hajtóerőknek – mint kritikusan instabil tényezőknél – a *növekedés/fejlődés és stagnálás/visszaesés*, illetve a *közösségi és az egyéni értékeket* választjuk (ami mögött gazdasági és társadalmi szempontok figyelembevétele is meghúzódik), akkor a „Magyarország 2025” kutatásban *négy jövőalternatíva* körvonalazódik. A *Reményekkel előre*, a *Nem jut mindenkinek*, *A félelem nem visz előre*, és a *Közösen is okosan kell cselekedni* alternatívákat fogalmaztuk meg. A négy jövőalternatíva a nem szakértői remények és félelmek által körvonalazott következő négy alternatív forgatókönyvön alapulnak: az *Egyén a közösség hálójában*, az *Individualisták társadalma*, a *Magunkra hagytak, magunkra maradtunk* és az *Együtt sodródunk és dagonyázunk* forgatókönyveken. A négy jövőalternatíva más-más jövőviszonyt tükröz, különböző feltételek talaján. Hazánk 2025-beli társadalmi és gazdasági állapotát napjainkban alapozzuk meg: van esély kedvező jövőalternatíva kialakulására, de már ma elronthatjuk a következő nemzedék jelenét.

2.2. AMI AZ UTOLSÓ 10 ÉVET SZÍNESÍTETTE

Az egyik jellegzetesség, hogy *a jövőkutatási eredmények felkeltették a stratégiaalkotók figyelmét*. Az „elfogadható jövők keresése” metodológiával készített jövőváltozatok és jövőalternatívák (lásd a 3. komplex jövőképet) és a „remények és félelmek a jövőalternatívákban” megközelítéssel készült forgatókönyvek és jövőalternatívák

(lásd a 4. komplex jövőképet) alapot nyújtanak stratégiák kidolgozásához. Ezt az indokolja, hogy az így kidolgozott jövőváltozatok és jövőalternatívák, illetve alternatív forgatókönyvek és jövőalternatívák „szembesítik” és egymásba építik a szakértői és nem szakértői előrejelzéseket és véleményeket, expliciten megfogalmazzák a szakértői és nem szakértői reményeket és félelmeket, és figyelemmel kísérik azok alakulását egy-egy jövőalternatíva megvalósulása során. A jövőalternatívák közül csak akkor tudjuk kiválasztani a hazánk fejlődését elősegítő stratégiát, ha jövőorientáltan, hosszú távra előretételezően gondolkodunk, és nem nélkülözzük a társadalom tagjainak körütekintő részvételét és előreívő cselekedeteit. Tehát a gyakorlatorientált jövőkutatás elvezetett a stratégiák jövőkutatás segítségével történő alapozásához.

A másik jellegzetesség, hogy *megváltozott a jövőkutatás oktatásának módja, formája*. Az ezredforduló körül megnőtt a fiatalok érdeklődése a jövő iránt, és a budapesti és vidéki egyetemeken egyaránt örömdetesen megemelkedett azok száma, akik jövőkutatási ismereteket kívántak elsajátítani, és fokozni akarták a jövőhöz való pozitív viszonyulásukat és felelősségüket. A Budapesti Corvinus Egyetemen pl. a 2006–2007. tanévben az ilyen ismereteket hallgató fiatalok száma meghaladta az ezer főt. A klasszikus előadások mellett ezért növekvő szerepet kaptak az interaktív szemináriumok, valamint a kommunikációt és a felelős gondolkodást elősegítő *futures workshop* formák alkalmazása. A fiatalok könnyen értelmezték a több jövő lehetőségét, és hangsúlyosan kifejezték igényüket a jövő formálására. Báttran, tettekkel (tanulással, munkával, felelősségteljes gondolkodással, személyiségük fejlesztésével és egészségük megőrzésével) indulnak a jövőbe, különösen a felsőoktatásban résztvevő fiatalok.

A harmadik jellegzetesség, hogy *bővültek a nemzetközi kapcsolataink*, a legsokoldalúbban a World Futures Studies Federation-nel (WFSF) alakultak. A fiatalok jövőhöz való viszonya (The Youth for a Less Selfish Future) témakörben a Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszéke 1999-től két évente nemzetközi Budapest Futures Course-okat rendezett. Ezeket a világ minden tájáról érkező, kb. 50 fiatal jövőkutató vagy leendő jövőkutató – nemzetközileg is elismert jövőkutatók irányításával – véleményt cserélt, és közösen dolgozott ki megvitatásra érett előrejelzéseket. A posztgraduális szintű kurzus nagy népszerűségnek örvendett, ahol egyszerű szakmai együttműködések is kezdődtek.

Jeles esemény volt a hazai jövőkutatás életében, hogy 2005-ben hazánk rendezte meg (1990 után másodszor!) a WFSF 19. világkonferenciáját, *Futures Generation for Future Generations* témakörben. A szekciók témakörei: kulturális minták a generációs kölcsönhatásban; értékek és bölcsesség intergenerációs megvilágításban; oktatás és nevelés; intergenerációs kommunikáció; a kibertér megjelenése; az együttélés gazdasági alapjai; az előrejelzési eljárások új generációi.

Jelentősnek értékelhető, hogy 2001-ben a világon elsőként összeállítottuk és közreadtuk az európai volt szocialista országok jövőkutatási tevékenységének történetét tartalmazó tanulmánykötetet [Nováky–Ramba Varga–Kalas Kőszegi szerk. 2001], amely tartalmazza ezen országok vezető jövőkutatóinak jövőről alkotott elképzeléseit is.

A negyedik jellegzetesség, hogy *tovább folytattuk a hazai konferenciák, tudományos tanácskozások megrendezését*. Az elmúlt 10 év két kiemelkedő évforduló megünneplésére is lehetőséget nyújtott. 2006-ban ünnepeltük az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jövőkutatási Bizottsága megalapításának 30. évfordulóját a

VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutató Konferencia keretében. Ezen globális és hazai problémáinkat vitattuk meg „tegnaptól holnapig”. 2008-ban az intézményesült magyar jövőkutató és a jövőkutató egyetemi szintű oktatásának 40 éves évfordulóját ünnepeltük a VII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutató Konferencia keretében, „A jövőkutató helye a XXI. században. A jövőkutató fejlődése és tudományterületi kapcsolatai” címmel, a hangsúlyt a jövőkutató multi- és interdiszciplináris jellegére és kapcsolataira helyezve.

A nemzetközi részvétellel megrendezett éves „kiskonferenciáink” (2001–2003) egy-egy jövőbe mutató kérdéskör (magyar jövőképek a jövő Európájában; gazdasági fejlődés – társadalmi egyenlenségek; a XXI. századi technika társadalmi hatásai) értelmezésével és jövőbeni lehetőségeinek keresésével járultak hozzá e problémakörök megoldásához. Tudományos tanácskozásaink (2000 és 2004) a magyar jövőkutató múltja, jelene és jövője kérdéskört járták körül, illetve a magyar jövőkutató és társadalmi szerepe témát vizsgálták.

3. A „40 ÉVES A MAGYAR JÖVŐKUTATÁS” RENDEZVÉNYSOROZAT FŐBB ÁLLOMÁSAI

1. Az MTA IX. Osztályának Jövőkutató Bizottsága 2008. április 11-én ünnepi ülésen méltatta dr. Kovács Géza, a magyar jövőkutató megalapítója munkásságát 80. születésnapja alkalmából. A Bizottság jelenlegi elnöke, Nováky Erzsébet színes diákkal illusztrálva mutatta be az alapító elnök szakmai pályáját és főbb publikációit. Kovács Gézát nemcsak mint jövőkutatót, hanem mint tervezőt és mint az oktatás folyamatos fejlesztőjét is megismerhettük.
2. A Budapesti Corvinus Egyetem vezetősége, dr. Kovács Géza pályatársai, munkatársai, volt hallgatói és tisztelői 2008. április 21-én méltó ünnepélyességgel köszöntötték a professzor urat, kiemelve tudományteremtő és iskolaalapító szerepét. A dr. Kovács Géza 80. születésnapjára elkészített összeállítás – Nováky Erzsébet és Veigl Helga szerkesztésében – tartalmazza a tisztelők köszöntőit is. Az összeállítás megtalálható a tanszéki honlapon (www.uni-corvinus.hu/jkut).
3. A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2008. november 13–14-én kétnapos, az MTA Jövőkutató Bizottsága által rendezett tudományos konferencián – *VII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutató Konferencia: A jövőkutató helye a XXI. században. A jövőkutató fejlődése és tudományterületi kapcsolatai* – foglalkozott a jövőkutató múltjával, jelenével és jövőjével. A konferenciát az interdiszciplinaritás jegyében rendeztük. Az MTA tudományos osztályainak reprezentánsai tudományterületük jövőjéről és a jövőkutatóval való kapcsolatáról fejtették ki gondolataikat, így például a technológiák integrációjának régióformáló szerepéről, a földtudomány és a jövőkutató összefüggéséről, a magyar nyelv jövőjéről és a világ élelmiszerellátásának új helyzetéről. A konferencián értékeltük a jövőkutató eredményeit és buktatóit, s emlékeztünk a Római Klub kezdeti éveire is. A tanácskozás a jövőkutatóval hivatásszerűen foglalkozók, közel negyven szakember aktuális kutatási eredményeibe adott bepillantást. Az előadások hihetetlen témagazdagságot mutattak, csak néhány témakört említünk: a globalizáció helye a XXI. század jövőkutatójában, a kulturális nemzetstratégia, a keletkező technológiák becslése és menedzselése, az intézményi változások előrejelzésének lehetőségei, a szőlő és a bor jövője,

a bűnözés várható fejlődési tendenciái, a digitális szakadék és az e-befogadás, továbbá településeink megújulása, a változás humáncentrikus értelmezése öko-fizikai felfogásban, Magyarország rövid távú makrogazdasági jövője és a gyenge jelek jövőkutatási értelmezése.

Az előadások számos újdonságot hoztak a különböző szakterületekről, amelyek nemcsak a jövőkutatók, hanem mindenki számára igen érdekes képet mutatnak. A jövőkutatók módszertani kérdéseiben elhangzott előadások a múlt nagy tanulságai mellett a legújabb módszertani témákat is tárgyalták, mint pl. a jövőkutatók interdiszciplinaritása, az életciklus-értékelés a scenáriókban, a jövőkutatók az üzleti életben, a matematikai módszerek megújulása az előrejelzésben, vagy a gyenge jelek kutatása. A jövővel való foglalkozást mindenki kiemelkedően fontosnak tartotta, legyen szó bármilyen területről vagy kérdésről, amihez a tudományos jövőkutatók hiteles és megbízható módszertant tud biztosítani. Különösen fontos, és egyre többeket érdekel a kritikus témákban (gazdasági válság, környezetrombolás, társadalmi szakadékok) kifejtett jövőkutatói megközelítés. A konferencián 110 résztvevő jelent meg, ami azt mutatja, hogy mind többen értékelik a jövő tudományos megközelítését.

A kétnapos konferencián sikerült egy olyan hidat felépíteni, amely átvezet minket a jövőkutatók múltjából a jövőbe. A mai magyar jövőkutatók célja, hogy a jövőt közösen formálhassuk, mindannyian, tudatosan és felelősségteljes döntéseken keresztül. Ehhez nyújt segítséget a jövőkutatók tudománya, amely megközelítésében és módszertanában is nemcsak megújul és alkalmazkodik a változásokhoz, hanem eléri, hogy modern döntéstámogató szemléletével és metodológiájával maga is segíthesse formálni azokat.

4. Az évente megrendezett *Kétfoldonyi Erdei Jövőkiskola* résztvevői – jövőkutatók és leendő jövőkutató fiatalok – 2008. május 1–3. között előadások és workshopok keretében vitatták meg a 40 éves jövőkutatók eredményeit és aktuális kérdéseiket, továbbá az évforduló hangulatához igazodva gondolkodtak a jövőről.
5. A középiskolásoknak rendezett *Jövődélutánon* 2008. november 15-én a Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutató Tanszékének oktatói és munkatársai a középiskolások mint leendő döntéshozók jövővel kapcsolatos ismereteit mélyítették el. Nováky Erzsébet tanszékvezető a jövőkutatók világába vezette be a résztvevőket, Veigl Helga, a Tanszék kutatási asszisztense az intézmények világába, és a jövőképek módszerét mutatta be részletesebben. A résztvevő diákok három jövőképet készítettek egy-egy facilitátor segítségével. A délutánt könyvklubbal zártuk, amit Végh Szandra, tanszéki demonstrátor facilitált: egy novella kapcsán a diákok bizonyították, hogy a több idősíkban való gondolkodás nincsen távol tőlük. A jövődélután után lehetőséget nyújtott arra is, hogy tanárok, szülők, fiatalok és jövőkutatók eszmét cseréljenek hazánk főbb társadalmi problémáiról és azok megoldhatóságáról.

4. TOVÁBBI KAPCSOLÓDÓ RENDEZVÉNYEK 2008-BAN

Két további eseményt kell kiemelnünk, amelyek jóllehet, függetlenek a 40 éves évfordulótól, mégis szorosan kapcsolódnak a jövőkutatókhoz, és amelyek újabb lépéseket jelentenek a jövőkutatók következő 40 évének megalapozásához.

1. A Magyar UNESCO Bizottság Társadalomtudományi Albizottsága (elnök: *Hronszky Imre*) keretében 2008. június 18-án megalakult a Jövőkutató Bizottság (elnök: Nováky Erzsébet). A bizottság célja, hogy mind többekben felébressze, ébren tartsa és erősítse a jövő iránti felelősséget, és javaslatokat fogalmazzon meg a döntéshozó szervek számára. Tevékenységének célcsoportja a tudomány képviselői és a jövő iránt érdeklődő, a jövőt formáló laikusok. Tervei között szerepel egyrészt a jövő szempontjából jelentős kutatási eredmények megvitatása, másrészt a fiatalok körében a jövőkutató népszerűsítése, hangsúlyozottan futures workshopokkal.
2. A World Futures Studies Federation 20. világkonferenciáját a svédországi Trollhätténben tartotta 2008 nyarán. A konferencia témája a *transition*, vagyis az átmenet volt. A konferencia programjának kidolgozásában, a konferencia megszervezésében és lebonyolításában *Gáspár Tamás*, a BCE egyetemi docense, WFSF Executive Board-tag jelentős részt vállalt. Irányítása alatt fiatal magyar jövőkutatók is segítettek a szervezésben. A magyar résztvevők és előadók a workshop munkákban is aktívan vettek részt. A konferencián emlékeztünk a Római Klub alapításának 40. évfordulójára is.

Az „átmenetet” többféleképpen lehet értelmezni: nemcsak a világban zajlik átmenet, amellyel az emberiségnek most szembe kell néznie, és tennie azért, hogy békés és élhető jövőnk legyen, hanem a jövőkutató is egy olyan átmeneten megy keresztül, amelynek jelentősége óriási e tudományterület történetében, és így a világszervezet életében is. A jövőkutató ugyanis egyre népszerűbb és kedvelt tudományterület, amely ezáltal sok érdeklődőt és laikust vonz maga köré. A konferencián a jövőkutatói módszerek gyakorlati alkalmazásaira láttuk a legtöbb példát, illetve többen a jövőkutató helyes értelmezéséről, annak a módszertanban való elhelyezéséről adtak elő.

Két síkon zajlott a konferencia: az egyikben négy félnapos szekció keretében hagyományos előadások mutatták be a jövőkutató módszertani és gyakorlati újításait, a másikban pedig a jövőkutató mint gondolkodásmód, „műveltség” (Futures Literacy) került terítékre, irányított beszélgetéssel.

Az első szekcióban az előadások témája az „imagining”, vagyis az új világok elképzelése volt. Három előadó a mai világunk három különböző oldalát és aspektusát – a fogyasztói társadalom és a profitorientált, kőolajfüggő gazdaság, a kirekesztő társadalom – mutatta be. Ez a tudatos gondolkodás és tettek jelentőségét mutatta meg, ez az első lépcső: el kell tudnunk képzelni, hogy aztán tudjunk mit megvalósítani! A második szekcióban a jövő „csíráiról” szóló előadások különböző szegmenseket mutattak be. Ezek között előadást hallottunk a tudatosságot erősítő új gondolkodási keretekről; Magyarország 2025-beli jövőjéről; a szakképzési központok jelentőségéről; az e-learning-ről; valamint a jövőkutató közigazgatásbeli használatáról. Ebben a szekcióban az volt a fő tanulság, hogy rengeteg lehetőség van, sok jel utal arra, hogy a változásra van igény, de ezért tenni kell, felelősen gondolkodni, és a döntéshozókat kell meggyőzni arról, hogy van értelme „gondolkodni” a dobozból, vagy legalább a trendekből. Ezt bizonyítják a második szekcióban elhangzott példák is. A harmadik szekció témája a változás előmozdítása, „bátorítása” volt. Az előadók többek között a jövőkutató médiamegjelenéseinek jelentőségéről, a stratégiában betöltött szerepéről, a komplex szemlélet és a

különböző világrendek egységéről, illetve a változás szociológiai-pszichológiai és technológiai támogatottságáról beszéltek. Látható volt, hogy szinte mindenki a tudatosságra, a cselekvésre, a felelősségre helyezi a hangsúlyt, és így képzei el a változást. Ehhez azonban olyan fejlett gondolkodásmód szükséges, amely maga mögött hagyja a rosszindulatot és a ma uralkodó „álértékeket”. A jövőkutatás azért fontos, mert minden vallási és egyéb meggyőződéstől függetlenül segít abban, hogy a változások tényleg jó irányt vegyenek. A negyedik szekció témája azon jövőkutatási eszközök, amelyek segítenek a víziókat megvalósítani. Szó esett arról, hogy a jövőkutatást az egyénekhez is közelebb kell vinni, hogy a jövőkutatási módszereket elmélettel kell megtámogatni, hogy a kvantitatív és kvalitatív módszereket hogyan kell összehangolni, hogyan érdemes oktatási intézményekben szerepeltetni a jövőkutatást, és mindehhez pedig hogyan lehet olyan speciális környezetet teremteni, amely már önmagában is kreativitásra ösztönöz.

A különböző szakterületekről és országokból érkező előadók mind azt sugallták, hogy a jövőkutatás olyan tudományterület, ahol az eredményeket és a módszerek létjogosultságát sokkal nehezebb igazolni, mint más területen, lévén olyanról szó, aminek tárgya egy más entitás, mint a többi tudományterületé. Ezért fokozottan szükséges a kreativitás és a nyitottság, és éppen ezért jelent nagyobb kihívást! Még mindig igaz, hogy az angolszász területen és a világ többi részén élő jövőkutatók általában mással foglalkoznak: míg az Egyesült Államokban a business, a management szférájában, illetve ezek oktatási intézményeiben a jövőkutatás elfogadott és természetes, és a jövőkutatók gyakorlatilag tanácsadók, addig Európában például a jövőkutatás még mindig vagy a prognosztikát jelenti sokak számára, vagy valamilyen misztikus elfoglaltságot. Európában továbbá egyre népszerűbb a regionális fejlesztések kellő megalapozása, amelyhez a jövőkutatás módszertana nyújt segítséget. Ezzel együtt a jövőkutatás elismertsége még mindig nem érte el azt a szintet, hogy róla mint általános szemléletről (Futures Literacy) beszélhesünk.

A jövőkutatók azonban mind azon vannak, hogy jobb és élhetőbb világunk legyen, ezért a jövőkutatás célja: felelősen és tudatosan gondolkodó emberek nevelése. Szakmailag nagy kihívás mindenki számára, hogy meg kell küzdeni a döntéshozók és a társadalom fásult és profithajhász szemléletmódjával, amelyet csak nehezen lehet megtörni. Azt már tudjuk, hogy mi a cél, de azt nem, hogy mi lenne a leghatásosabb eszköz annak elérésére – talán ez a legnagyobb feladata most a jövőkutatásnak világszerte. A konferencia is erről szólt: az átmenetről, amely már elkezdődött, és jó lenne, ha minél többen tennének azért, hogy a jövőnk pozitívan alakuljon.

5. A 40 ÉVES ÉVFORDULÓ VISSZHANGJA

A hazai jövőkutatás intézményesülése 40 éves évfordulójának egyaránt volt visszhangja a médiában és az oktatásban. A magyar jövőkutatás fennállásának 40 évéről minden olyan fórumon megemlékeztünk, amely befogadta és támogatta a jövőkutatást, és ahol lehetőséget láttunk arra, hogy továbbörökítsük a szellemiségét ennek a már megalapozott, széles körben még nem művelt, ám mégis nagyon fon-

tos tudományágnak. Lásd mindenekelőtt Simai Mihály köszöntőjét Kovács Géza 80. születésnapja alkalmából [Simai 2008], valamint a médiában megjelent beszélgetéseket, riportokat (pl. Hetek Országos Közéleti Hetilap, 168 óra, Figyelő, Közgazdász, MTA Honlap, HVG, Klubrádió, Helyi Téma, Echo-Tv). A hazai egyetemeken jövőkutatás témakörben oktatott tárgyak keretében a hallgatók részletesebb tájékoztatást kaptak a magyar jövőkutatás elmúlt 40 évéről, az elért eredményekről és a kilátásokról.

6. ELŐRETEKINTÉS – A KÖVETKEZŐ 40 ÉV

Az elmúlt negyven év eredményei és tapasztalatai egyaránt azt mutatják, hogy a *jövőkutatás tudományának fejlesztése* és a társtudományokkal való kapcsolatának erősítése állandó, napirenden levő feladat. Teljesítése a jövőkutatás multi-, cross- és interdiszciplináris szemléletének erősítését kívánja, amihez kedvező feltételeket jelent a Magyar Tudományos Akadémia különböző osztályaiban tevékenykedő szakemberek érdeklődése a jövőkutatás iránt, és a jövőkutatók más tudományterületek irányában érzékelhető nyitottsága. Az ilyen együttműködés szilárd alapot nyújt ahhoz, hogy hazánk társadalmi, gazdasági, technológiai és környezeti jövőjének körvonalazása az új kihívásoknak megfelelően interdiszciplinárisan és komplexen valósuljon meg.

A legszebb szakértői előrejelzések sem válhatnak valósággá a magyar társadalom jövőformáló ereje nélkül. Ezért mind nagyobb erőfeszítéseket kell tenni azért, hogy *erősödjön a magyar társadalom jövőalakító képessége*, és mind tágabbra nyíljon az a kör, amelyik a jövővel rendszeresen és tudatosan foglalkozik. Különösen fontos a fiatalok jövőhöz való viszonyának erősítése, hiszen ők a jövő alapvető letéteményesei. Ezért jelentős annak az igénynek a kielégítése, hogy a különböző szintű iskolákban erős legyen a jövővel való foglalkozás, és az oktatás a környezet, a tanár és a diák kölcsönös tiszteletén alapuljon. Az IT-eszközöknek is ezt a célt kell szolgálniuk az oktatásban, különösen a felsőoktatásban.

Ha a jövőkutatási eredmények megrekednek a kutatás szintjén, és nem mennek át a döntési gyakorlatba, akkor a jövőkutatás nem érte el a célját. Ezért fontos, hogy tudatossá tegyünk a távlatos, komplex szemlélet és a jövőkutatási módszerek használatát a döntés-előkészítésben. Fokozni kell tehát a *jövőkutatási eredmények döntés-alapozó szerepét*.

Elengedhetetlen a jövőkutatási eredmények minél szélesebb körben való ismertetése és terjesztése, amely feladatban a *médiának van kiemelkedő szerepe*. Eredmény azonban csak akkor érhető el, ha a média és a tudomány szoros kapcsolatban, egymást erősítően mutatja be a jövőkutatási eredményeket, legyenek azok kedvezőek vagy kedvezőtlenek a hazai társadalomra nézve. Remélhető, hogy a tudományos jövőkutatás mind jelentősebb szerepet kap az ország jövőjének formálásában is.

Sok a feladat, amelyeket teljesíteni kell. A távolabbi jövőre felkészülést az eddiginél hatékonyabbá, participatívabbá és eredményesebbé kell tenni. Tettre készen vágunk bele az elkövetkező 40 évbe: reméljük, hogy az is hasonlóan sikeres lesz, és a jövőkutatás szakmailag legalább annyit fejlődik, mint az előző 40 évben. Abban is reménykedünk, hogy akkor már más lesz a legfontosabb feladatunk, mint növelni a

hallgatók és a leendő döntéshozók jövőtudatosságát. Mert ez akkorra már az életünk természetes része lesz!

IRODALOM

- Gáspár, Tamás–Nováky, Erzsébet (2002): Dilemmas for renewal of futures methodology. *Futures*, 5
- Hideg Éva (szerk.) (2001): *Evolúciós modellek a jövő kutatásban*. Aula Kiadó, Budapest
- Hideg Éva (2002): Implications of two new paradigms for futures studies. *Futures*, 3
- Hideg Éva–Nováky Erzsébet (2008): A jövőhöz való viszony változása. *Magyar Tudomány*, 9
- Hoós János (2003): *Konjunktúra- és piackutatás*. Aula Kiadó, Budapest
- Kappéter István (2007): *A konstruktív agresszió és a jövő formálása*. Püski Kiadó, Budapest
- Kovács Géza (1999): Jövő kutatás Magyarországon (múltja, jelene és jövő-alternatívái). In: Gidai Erzsébet–Nováky Erzsébet–Tóth Attiláné (szerk.): *Magyarország az ezredforduló után* MTA Jövő kutatási Bizottság, Arisztotelész Stúdió Bt., Budapest
- Kovács Géza (1970): *A nagy távlatok és a tervezés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Kovács Géza (1979): *Jövő kutatás és társadalmi tervezés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Kristóf Tamás (2002a): A mesterséges neurális hálók a jövő kutatás szolgálatában. *Jövőelméletek* 9. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Kristóf Tamás (2002b): A scenárió módszer a jövő kutatásban. *Jövőtanulmányok* 19. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Nováky Erzsébet (szerk.) (2001): *Magyarország holnap után*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Nováky Erzsébet (2004): Participative Futures Studies. In: Nováky Erzsébet–Fridrik Szabolcs–Szel Bernadett (szerk.): *Action for the Future*, Budapest University of Economic Sciences and Public Administration, Budapest
- Nováky Erzsébet (2006): Action oriented futures studies in Hungary. *Futures*, 6
- Nováky Erzsébet (2007): Responsibility for the Future. *Journal of Futures Studies*, 2
- Nováky Erzsébet (alkotó szerk.) (2009): *Magyarország 2025*. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest, megjelenés alatt
- Nováky Erzsébet–Ramba Varga, Viorica–Kalas Kőszegi, Mária (eds.) (2001): *Futures Studies in the European Ex-Socialist Countries*. Budapest University of Economic Sciences and Public Administration, Budapest
- Simai Mihály (2008): Kovács Géza nyolcvanéves. *Közgazdasági Szemle*, július-augusztus
- Sipos Béla (2005): A rendszerváltás utáni rövid konjunktúraciklusok vizsgálata. *Statistikai Szemle*, 4

- Tóth László (2003): A kritikai jövőkutatás és a forgatókönyvírás továbbfejlesztése. *Jövőelméletek* 12. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Vág András (2005): Az ágensvilág perspektívái - Ágensmodellek a társadalomtudományban és az előrejelzés-készítésben. *Jövőelméletek* 15. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Veigl Helga (2007): *Gyenge jelek, szabadkártyák, bifurkációk*. Kézirat a „Magyarország 2025” kutatás keretében, Budapest